

RESSENYES

Reivindicació de la complexitat

Òscar Costa Ruibal

HISTORIADOR

Maximiliano FUENTES CODERA, *El campo de fuerzas europeo en Cataluña. Eugenio d'Ors en los primeros años de la Gran Guerra*, Lleida, Pagès Editors, 2009.

Tot i que la figura d'Eugeni d'Ors ha estat abordada des de diferents angles, és, potser, des de la perspectiva historiogràfica des d'on la seva figura encara deixa més interrogants oberts. El llibre de Fuentes Codera, fruit d'un treball acadèmic recent sota la direcció d'Anna Maria Garcia Rovira, es proposa resseguir la trajectòria intel·lectual i política de Xènius durant un dels períodes més complexos i rics de la història contemporània: la Gran Guerra. Aquest període que obrí, per una banda, l'anomenat «segle curt», per l'altra transformà d'una manera tan radical la cultura europea, que es pot dir que algunes de les línies de pensament que s'inicien aleshores no s'esgoten amb la fi del segle passat i resten obertes fins al present. L'interès recurrent que susciten en la historiografia els esdeveniments de 1914-1918, la gran quantitat de treballs de gran qualitat que s'estan produint arreu, tenen relació amb la intensitat i el profund impacte que van tenir per al conjunt de la cultura europea.

Per altra banda, s'ha adduït que la neutralitat deixà Espanya al marge de l'impacte que van produir els esdeveniments de 1914-1918 en la història europea. En tot cas, un debat entre partidaris d'uns contendents o d'altres, més en termes locals que realment europeus, o la presència, sobretot en el cas

barcelonès, d'un nucli ingent d'exiliats, espies i propagandistes estrangers que porten aire renovador a la cultura local, serien les influències comunament més ressenyades. El llibre de Fuentes Codera mostra, en canvi, que les línies de fractura que s'estaven produint a Europa, la intensitat dels debats entre els intel·lectuals, els posicionaments nacionals, el neutralisme, el pacifisme eren si més no presents a l'escenari espanyol i català. Es pot dir que, com arreu, la singladura posterior de la cultura hispànica es fa difícilment comprensible sense el profund revulsiu de la gran conflagració europea.

El fil conductor de l'estudi, l'activitat intel·lectual durant aquests anys d'una personalitat intel·lectual com la d'Eugeni d'Ors, constitueix una talaia privilegiada per posar de manifest el profund impacte que la guerra va tenir en la cultura local. Per altra banda, també aporta territoris poc coneguts per a la comprensió de la dimensió d'una figura com la de l'escriptor barceloní, a voltes poc entès i simplificat en la seva trajectòria intel·lectual i política. L'elecció de D'Ors com a figura central del seu estudi, possibilita a l'autor articular l'exposició en tres grans àmbits: l'europeu, l'espanyol i l'específicament català. Un joc a tres bandes que permet descobrir arestes normalment poc visibles quan el relat històric es particularitza en la consideració d'un sol espai cultural, tot i que de vegades s'ha de defugir la mera juxtaposició de relats buscant les influències realment significatives, particularment quan es tracta d'àmbits culturals com l'espanyol i el català, en què la tensió nacionalista i la progressiva manca de sincronia política es fan particularment intenses en el període. El llibre de Fuentes de Codera supera aquest escull justament a través de la reconstrucció de la producció i activitat del Pentarca, en termes en què la biografia intel·lectual permet focalitzar la interacció entre àmbits i corrents diferents.

La guerra abans de la guerra

La intensitat d'aquestes transformacions havia començat a covar-se les dècades precedents al conflicte a la gran majoria de les nacions europees que protagonitzarien la conflagració. Una confluència de factors diversos van fer entrar en crisi els valors hegemònics a Europa Occidental des de la Revolució Francesa. Un nou marc intel·lectual s'estava definint a les diverses nacions europees a les acaballes del nou-cents. L'irracionalisme i les tendències crítiques amb el liberalisme democràtic van anar guanyant terreny en paral·lel a una competència cada vegada més tensa entre els imperis occidentals, cosa

que va contribuir a la creació d'un clima de militarisme creixent que es recolzava en l'exacerbació dels sentiments nacionals.

Aquestes tendències afloraven a la vegada en el si de les elits polítiques i intel·lectuals i també entre les grans masses que irrompien en la vida política, que s'identificaven amb els greuges històrics de les seves nacions respectives. La guerra apareixia als ulls de tots amb el potencial regenerador per superar l'estret marc decadent burgès. El demiürg entre els dos pols, el de les elits i el de les masses, era la nova figura de l'intel·lectual. És sobrer entrar en detalls aquí, tot i que cal assenyalar que el llibre que ens ocupa traça un repàs bibliogràfic ampli de la formació d'aquestes tendències a les principals nacions de l'Europa Occidental, especialment d'aquelles que tenen més influència en el tema que ens ocupa.

D'entre aquestes nacions el cas de França és especialment rellevant per la influència directa que exerceix tant en el període de formació del pensament de D'Ors com en la successió de debats que centren la investigació d'aquest llibre. Tot i que discutible, hi ha la convenció historiogràfica per la qual l'«afar Dreyfus» suposa el punt d'arrencada de l'intel·lectual intervencionista. Zola, l'escriptor que denuncia i pledeja per una causa justa, es transformà en el model que farà fortuna immediata al nou-cents i sense el qual poc podria dir-se de la importància de les xarxes intel·lectuals i la seva influència en la conformació de l'opinió. En l'estela de l'afar Dreyfus es produeixen els canvis i alineacions que caracteritzaren el món intel·lectual francès que arribà a la guerra. Aquest és el medi amb el qual Xènius entra en relació durant la seva llarga estada a París com a corresponsal de *La Veü*. Dues figures van cridar especialment l'atenció de l'escriptor barceloní: la del fundador de l'Acció Francesa, Charles Maurras, i la del sindicalista revolucionari Georges Sorel. Tots dos, des de perspectives ben diverses, qüestionaven la cultura que s'havia iniciat amb la Revolució Francesa. Maurras des del seu activisme conservador buscava un nacionalisme integral basat en l'ordre racional i l'autoritat que tenia les seves arrels en la monarquia francesa medieval i en el racionalisme autoritari del segle XVII. Sorel parlava de la violència sindical com la via de redempció d'una classe obrera deixada fora dels marges de l'Estat liberal i traïda per uns partits reformistes i un sindicalisme claudicant. Tot i les diferències evidents, els contactes entre els seguidors de tots dos es van produir aviat, i el sentit

últim de les seves doctrines no va escapar al jove impulsor del noucentisme, que es dedicarà a introduir-los als medis català i espanyol.

Aquells lustres que precedeixen la guerra veuen la formació del pensament de Xènius, també el seu èxit com a autor del famós *Glosari* i com a referent dins de l'àmbit intel·lectual que envolta la Lliga Regionalista. Fuentes Codera fa un repàs tant dels trets fonamentals del pensament orsià (l'imperialisme, l'arbitrarisme, el mediterranisme) com de la seva trajectòria i consolidació com a escriptor en el període normalitzador i institucionalitzador de la cultura catalana. No sols l'èxit de la seva col·laboració diària a *La Veu de Catalunya* sinó també iniciatives com *L'Almanac* dels noucentistes o llibres com *La Ben Plantada* són fruit de la trepidant activitat del glossador en aquest període. Els àmbits des d'on va actuar D'Ors no es limitaven al català o a la difusió del pensament europeu sinó que construïa ponts, segons assenyala l'autor del llibre, vers el regeneracionisme que durant aquest període impregnà la producció espanyola. En cert sentit, el llibre es mou en l'esquema traçat per V. Cacho Viu, en què el nacionalisme-regionalisme català i el reformisme espanyol s'erigeixen en els grans moviments de modernització amb posterioritat al 98.

Encara quedaria assenyalar com l'apropament a D'Ors i el seu entorn intel·lectual en aquest període anterior a la conflagració es fa des d'una sistemàtica revisió bibliogràfica i se centra més en el pensament i en les idees que en l'anàlisi documental i en la dimensió realment historiogràfica que pren el nucli central d'aquest treball.

La guerra ho canvia tot

La ràpida definició d'Espanya com a Estat neutral no va poder impedir la divisió de l'opinió pública en aliadòfils i germanòfils, és cert que moltes vegades més en clau de política interna que externa. Així, els sectors conservadors s'emmirallaven en les potències centrals que entenien com a referent de concepcions estatistes i autoritàries, mentre que el republicanisme, i en general el reformisme, mirava França com a referent i esperaven del triomf dels aliats un avanç substancial en la democratització del país. Algunes iniciatives editorials importants van servir de plataforma per al debat entre els intel·lectuals, en què destaca especialment la revista *España*, primer dirigida per Ortega y Gasset y després per Luis Araquistáin.

A Catalunya hi va haver un nucli germanòfil, tot i que reduït, del qual van formar part algunes personalitats intel·lectuals de relleu. La major part de l'opinió intel·lectual, però, es va decantar per donar suport als aliats. *La Veu de Catalunya* va mantenir-se en la neutralitat oficial mentre que les publicacions republicanes miraven a França, esperant del triomf aliat un reconeixement de les llibertats de les petites nacions que donés una via de solució al plet català. Per altra banda, la propaganda dels contendents, i especialment l'aliada, es va mostrar generosa a l'hora de finançar iniciatives culturals com la revista *Iberia*, que va comptar amb la col·laboració d'un grup significatiu d'escriptors, crítics i dibuixants aliadòfils.

En aquest ambient, Xènius fa pública la seva posició davant el conflicte en un nombre de glosses publicades al llarg de 1914-1915, que més tard serien recollides en un llibre amb el nom de *Lletres a Tina*. En aquests textos D'Ors explicitava la seva visió de la conflagració com una guerra civil europea. La complexa postura orsiana es bellugava en els paràmetres culturalistes de la visió que havia bastit abans del conflicte, però no era en absolut diletant, ans al contrari, partia d'un intervencionisme compromès. Des del seu punt de vista reconeixia la legitimitat de la guerra, no era com s'ha dit pacifista, tan sols posava com a condició que cap dels contendents fos aniquilat. D'Ors reivindicava la importància de totes les grans cultures de l'Europa Occidental que ara s'enfrontaven com a contendents. Pensant en el Sacre Imperi Romanogermànic que havia heretat el classicisme grecoromà, el Pentarca veia la guerra com l'expressió d'un joc d'antinòmies que havien inspirat aquella unitat medieval, la lluita, segons ell, entre l'Autoritat i la Llibertat. Des d'aquesta posició, mal compresa per amics i enemics, Xènius impulsa el Manifest dels Amics de la Unitat Moral d'Europa, publicat a les pàgines de *La Veu*, la redacció del qual va guardar distància amb la iniciativa de l'escriptor i els seus amics. Potser qui millor va capir la postura de Xènius va ser el filòsof madrileny José Ortega y Gasset, que la va qualificar amb justícia com un neutralisme actiu.

El nucli de la investigació de Fuentes Codera se centra en el seguiment de les reaccions que va suscitar l'inicial intervenció orsiana, tot posant de manifest els canvis i les acceleracions tant dels crítics, com de l'entorn del mateix D'Ors. Les reaccions no es fan esperar i va trobar-se amb la crítica del nacionalisme aliadòfil que va veure, segons els casos, una declaració per

defugir el compromís o un subterfugi de la propaganda germanòfila. En aquest sentit, D'Ors va sofrir la denúncia crítica dels agents francesos a Espanya, com ara la de l'escriptor Marius André, proper al nacionalisme maurasià o la dels francesos del Rosselló, com l'escultor Gustave Violet, tots ells suposadament afins a la ideologia de Xènius. En canvi, va rebre suport des del camp del neutralisme i el pacifisme que encarnava l'escriptor Romain Rolland, exiliat a Suïssa, que va impulsar la traducció i la publicació en el *Journal de Geneve* del Manifest dels Amics de la Unitat Moral d'Europa, la qual cosa va donar un cert ressò europeu al filòsof català i al nucli de personalitats que l'acompanyava.

És cert que D'Ors va accentuar, des del pragmatisme i segons l'interlocutor que tingués al davant, els aspectes del seu pensament que més s'ajustaven al seu públic del moment. Aquesta actitud queda ben palesa en el llibre que ens ocupa. Però, també cal posar de manifest com el seu propi pensament i el de la major part dels seus antagonistes, es va anar modificant i allunyant d'alguns dels seus posicionaments inicials. L'entrecreuament d'aliances de circumstància porten el Pentarca a ser aliat d'una personalitat crítica amb la guerra i que amb el temps derivarà cap al comunisme com Rolland i en canvi l'enfronten al nacionalisme integral francès i alguns republicans, ahir enemics, que al seu torn esdevenen aliats.

La investigació s'atura el 1916, però permet posar de manifest la complexitat en la conformació del pensament dels intel·lectuals del període. Especialment en el cas de D'Ors, el llibre de Fuentes Codera palesa la inutilitat de les etiquetes que el classifiquen de manera teleològica com a prefeixista. En tot cas, la metàfora de «camp de forces» presa per l'autor de Walter Benjamín i recollida en el títol del llibre expressa millor el tipus de complexitat que incideix en la producció del pensament i fa d'aquesta obra un recomanable exercici d'història intel·lectual.